İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Felsefe Arkivi
Archives of Philosophy

Felsefe Arkivi
Archives of Philosophy,
felsefearkivi 2025

https://doi.org/10.26650/arcp.1657157
Başvuru | Submitted 13.03.2025
Revizyon Talebi | Revision Requested 26.05.2025
Son Revizyon | Last Revision Received 12.06.2025
Kabul | Accepted 30.07.2025
Online Yayın | Published Online 19.08.2025

Araştırma Makalesi | Research Article

Açık Erişim | Open Access

Felsefenin İlerlemediği İddiasına Bir Cevap: Felsefe İlerletiyor

A Response to the Claim that There is No Progress in Philosophy: Philosophy Drives Progress

Volkan Çifteci [1]

[1] Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Adana, Türkiye

Öz

Felsefede ilerleme konusu oldukça tartışmalıdır. Felsefede ilerleme tartışması genellikle bilimdeki ilerleme referans alınarak yapılır. Felsefenin ilerlediğini savunanlar gibi ilerlemediğini iddia edenler de bulunur. Bu iki uç kampta yer alanların yanı sıra, felsefede ilerlemenin bilimdeki gibi değerlendirilmemesi gerektiğini iddia edip ilerlemenin farklı anlamları olacağını savunan ılımlı bir grup da bulunur. Bu çalışmada felsefenin ilerlediğine dair bir savunma yapmıyorum; felsefenin yerinde saydığı ve ilerlemediğini de iddia etmiyorum. Bilimin ilerlediği kabulünden hareketle felsefe ve bilim arasındaki ilişkinin izlerini sürüyorum. Felsefe ve bilimin sanılanın aksine, oldukça yakın bir ilişki içerisinde olduklarını göstermeye çalışıyorum. Felsefenin, ilerleme üzerinden ele alınması gereken bir disiplin olduğunu kabul etmenin doğru bir kavrayış olmadığını iddia ediyorum. Felsefede ilerleme konusunda literatürdeki önemli çalışmaları inceleyerek felsefenin ne yaptığını; başka bir deyişle işlevinin ne olduğunu göstermeyi amaçlıyorum. İnsanın doğal bir özelliği olarak kabul edilen bilme ve anlama isteğinin karşılığı olan *felsefenin* (*philo-sophia*) ilerleyip gerilemeyeceği; aksine, bilgi arayışı serüveninde, insana bilgi birikimini artırma ve kendisiyle birlikte evreni anlama konusunda olumlu bir katkı yapacağını anlatmak istiyorum. Felsefenin; eleştirel bakış, sistematik düşünce, imgelem, güçlü sezgiler ve yaratıcılık gibi özellikleri içeren bir düşünsel aktivite olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, bu özellikleri ile değerlendirildiğinde, felsefenin kendisinin ilerleyen bir disiplin olduğunu değil; fakat ilerlemeye katkı sağlayan itici güce sahip düşünsel bir *aktivite* olduğunu söylüyorum.

Abstract

The concept of progress in philosophy is highly controversial. Discussions on philosophical progress are often conducted with reference to progress in science. While some argue that there is progress in philosophy, others claim that there is none. In addition to these two opposing views, there is also a more moderate perspective that asserts progress in philosophy should not be considered in the same way as in science and that progress can have different meanings. In this study, I do not defend the idea that there is progress in philosophy, nor do I claim that philosophy moves in circles. Starting from the assumption that science progresses, I trace the relationship between philosophy and science. Contrary to common belief, I aim to show that philosophy and science are closely interconnected. I argue that viewing philosophy as a discipline that should be assessed in terms of progress is a misinterpretation. By examining key studies in the literature on progress in philosophy, I aim to demonstrate what philosophy does —in other words, its function. I want to emphasize that as a natural characteristic of humans, philosophy (philo-sophia), which corresponds to the human desire to know and understand, does not progress or regress. Instead, it contributes positively to humanity's pursuit of knowledge by enhancing the accumulation of knowledge and deepening the understanding of both oneself and the universe. Philosophy is an intellectual activity which can be understood in terms of critical thinking, systematic thought, the power of imagination, powerful intuitions and creativity. Given this, I do not assert that philosophy itself is a progressing discipline; rather, I argue that it is an intellectual activity that serves as a driving force contributing to progress.

Atıf | Citation: Çifteci, Volkan. "A Response to the Claim that There is No Progress in Philosophy: Philosophy Drives Progress". *Felsefe Arkivi–Archives of Philosophy*. Advance Online Publication https://doi.org/10.26650/arcp.1657157

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Çifteci, V.

Sorumlu Yazar | Corresponding author: Volkan Çifteci vcifteci@gmail.com

Anahtar Kelimeler Felsefe · bilim · ilerleme · bilgi · metafizik

Keywords Philosophy · science · progression · knowledge · metaphysics

Extended Summary

There is an ongoing discussion over the concept of progress in philosophy. This discussion is often carried out with reference to progress in science. Some argue that philosophy does not progress, just as some claim that it does. Beyond these two extreme camps, some take a more moderate approach, suggesting that progress in philosophy should be considered differently from progress in science. In this study, I do not claim that philosophy progresses. I believe that considering philosophy as an activity that can be evaluated based on progress is a misconception. My aim is to demonstrate the close relationship between philosophy and science. From this perspective, I question the function of philosophy. Philosophy can be considered an intellectual activity characterized by systematic thought, critical perspective, deep imagination, strong intuition, and creativity. Given this, I argue that philosophy is an activity that contributes to progress, including scientific progress.

The first section focuses on the idea that a clear-cut distinction cannot be made between philosophy and science. The general consensus is that philosophy and science are two separate disciplines, primarily due to methodological differences. However, this view is not entirely accurate, as there is a strong relationship between philosophy and science. From a historical perspective, what was referred to as metaphysics in antiquity was essentially physics. Thinkers such as Democritus, Thales, and Aristotle were also observers of nature. For example, Russell argues that the separation of sciences from philosophy is a relatively recent development. According to Russell, once certainty is achieved in any field, that field ceases to be philosophy and is instead classified as science. He gives astronomy and psychology as examples—fields that were once part of philosophy. It is difficult to think of philosophical inquiry as entirely separate from scientific activity. Therefore, philosophy seems to play a role in scientific progress. Quine argues that there is a continuous relationship between philosophy and science, maintaining that the two are deeply intertwined.

The second section delves into discussions in the literature on progress in philosophy. The topic of progress in philosophy is controversial. Some, like Stoljar, claim that philosophy has solved concrete problems and argue that philosophy has clearly progressed. On the other hand, people such as Dietrich argue that it is so obvious that philosophy does not progress and that failing to recognize this suffers from a mental condition, "anosognosia"—an inability to acknowledge one's own condition. However, thinkers like Gerber, Chalmers, and Brake propose that philosophy has different merits. From this perspective, philosophy can be said to progress in other ways. According to this moderate group, philosophy introduces new methods, theories, and philosophical tools and provides the groundwork for research. This, in a sense, can be considered progress.

The third section aims to explicitly define the function of philosophy. The significant divergence of views on progress in philosophy, with some even implying that philosophy has been a waste of time for the past 2,500 years, raises an important question: What has philosophy been doing all these years? In this section, I categorize the functions of philosophy under four main headings: 1) Asking questions, 2) Designing hypothetical situations, 3) Developing theories, and 4) Thinking beyond given limits. Using the concept of time—a topic common to both philosophy and science—I attempt to illustrate these four stages of philosophical inquiry. Through the example of time, I argue that what philosophy does contributes to progress. Philosophy enables different perspectives on a subject, proposes hypotheses, constructs thought experiments to grasp them, develops new methods, and strives to find unconventional approaches. In doing so, it expands the boundaries of thought and serves as a key to progress.

The final section consists of a discussion and conclusion. As explored in the previous sections, philosophy and science are closely connected, and philosophical thinking works in tandem with scientific practice. In this study, I argue that all forms of progress are made possible through philosophical inquiry. I contend that philosophy is an intellectual activity that plays a role in progress. Progress can be understood as "moving toward a goal" or "advancing in the right direction" based on a reference point. However, there are also pluralistic views on progress. Thinkers such as Russell, Gerber, McKeon, Chalmers, and Brake suggest that philosophy has different values. The perspectives examined in this study aim to demonstrate that philosophy does, in fact, contribute to progress. It is

difficult to imagine progress without philosophical inquiry. A practice that is independent of philosophical thinking risks becoming confined to a narrow scope. Relying solely on limited concrete data can lead to a restricted field of vision. Philosophical inquiry, however, often seeks to go beyond what is given and apparent, enabling discovery and innovation. By introducing new methods, conceptual tools, and theories, it lays the groundwork for research and illuminates the path to be followed. When considered in this light, philosophy can be accepted as an intellectual activity that contributes to progress.

GİRİŞ

Felsefenin 2500 yıldır ne yaptığını sorgulayarak onun yerinde saydığı cevabına ulaşmak kimilerinin pek hoşuna gider. Nobel ödüllü bilim insanı F. Crick'e göre felsefe herhangi bir sorun çözemeyen, somut bir sonuca ulaşmamış bir uğraştır.[1] Başka bir deyişle, felsefenin yaptığı metafizik sorgulamalarla adeta havanda su dövmektir. Bu yaklaşım, R. Feynman'a atfedilen şu alaycı cümle ile ifade edilir: "bilim felsefesinin bilim insanlarına yararı, ornitolojinin kuşlara yararı kadardır"[2]. Böyle düşünülmesinin en önemli nedeni, felsefe ve bilimi birbirinden tam anlamıyla ayırmak ve bilimin ilerlediğini ancak felsefenin ilerlemediğini iddia etmektir. Bu çalışmada, bilim ve felsefenin birbirinden kesin hatlarla ayrılabilen iki disiplin olup olmadığını sorguluyorum. Bilimin ilerlediği iddiasını ele alarak devam ediyorum. Felsefede ilerleme konusunun literatürde nasıl tartışıldığını ve bu konudaki önemli yaklaşımların neler olduğunu açıklıyorum. Felsefenin bilimden tamamen ayrı düşünülebilecek bir disiplin olmadığını; aksine, bilim de dâhil her tür ilerlemenin temelinde yatan şeyin *felsefi sorgulama* olduğunu iddia ediyorum. Felsefeyi ilerleyen-gerileyen bir şey olarak ele almanın doğru bir kavrayış olmadığını düşünüyorum. Dolayısıyla felsefe konusunda asıl önemli olanın, insanın; kendisini ve evreni daha iyi kavrayacak bir bakış açısı elde edebilmesine aracılık etmek olduğunu öne sürüyorum. Bu bağlamda, felsefenin ilerlemeye katkı sağlayan bir rolü olduğunu; ilerlemenin itici gücü olduğunu; felsefi düşünüşten bağımsız bir bilimden söz etmenin mümkün olmadığını savunuyorum. Son olarak, tüm bilim insanlarının, felsefi sorgulama (sistematik düşünme, güçlü sezgilere sahip olma, yaratıcılık, imgelem ve eleştirel bakış yetenekleri) ile var olana farklı bir pencereden bakan, düşünülmemişi düşünen, yapılmamışı yapan; başka bir deyişle, verilenin ve görünenin ötesine uzanmayı başaran insanlar olarak, zaten bir anlamda düşünür (*philosopher*) olduklarını öne sürüyorum.

Felsefe ve Bilim Arasındaki İlişki

Felsefenin bilim de dahil her türlü ilerlemeye zemin hazırlayan, ilerlemeyi teşvik eden, başka bir deyişle ilerleten bir düşünsel etkinlik olduğunu savunmadan önce bilim ile felsefe arasındaki ilişkiyi açıklamak yararlı olur. Zira, felsefede ilerleme tartışmaları bilimdeki ilerleme referans alınarak yapılır.[3] Bilim ile felsefe arasında süregeldiği düşünülen bir ayrışma söz konusudur. Bu ayrışma, felsefeden koparak rüştünü ispat ettiği kabul edilen pozitif bilimlerin, bilgi konusunda gelişim sağlamaları, ancak felsefe için durumun pek de böyle olmadığı düşüncesinden kaynaklanır.[4] Bu düşünce felsefeyi, estetik, etik ve daha çok metafizik alanına sıkıştırır. Onun teorik/metafizik entiteleri çalışma konusu olarak aldığı suçlamasıyla devam eder.

[1] Susan Blackmore. *Bilinç Üzerine Konuşmalar,* 2. Baskı. çev, Seda Akbıyık (İstanbul: Küre Yayınları, 2021), 94.

[2] Richard Feynman'ın böyle bir şey söylediğine dair resmi bir kanıt yoktur. Ancak, somut veriler kullanmayan, deney-gözleme dayanmayan ve çokça felsefi jargon kullanılan soyut düşünce hakkında söylediği olumsuz şeylerle uyumlu olması nedeniyle, "ifade" sıkça Feynman'a atfedilerek kullanılır.

[3] Bkz. David John Chalmers. "Why isn't There More Progress in Philosophy?" *Philosophy*, *90*(1), (2015); Finnur Dellsén, Insa Lawler ve James Norton "Thinking about progress: From science to philosophy". *Noûs*, *56*(4), (2022); Daniel Stoljar. "Is There Progress in Philosophy? A Brief Case for Optimism", *Philosophy's Future: The Problem of Philosophical Progress*", Eds. R. Blackford & D. Broderick, (New Jersey: Wiley Blackwell, 2017).

[4] Bu izlenimin neden ortaya çıktığının açıklaması için bkz. Bertrand Russell, *Felsefe sorunları, çev.* Vehbi Hacıkadiroğlu, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000), 137-188. Felsefe ile bilimin neden ayrışması gerektiği için bkz. Stephen Hawking & Leonard Mlodinow. *Büyük Tasarım*, çev. Selma. Öğünç, (İstanbul: Doğan Kitap, 2012); Michael Strevens, *The Knowledge Machine: How Irrationality Created Modern Science,* (New York: Liveright, 2020).

Teorik entitelerin varlığı bilimsel metotlarla kanıtlanamayacağı için bunlarla ilgilenen felsefenin boş bir uğraş olduğu sonucu elde edilir. Kanıtlanmak şöyle dursun, bu konulardaki kuramlar mantıksal pozitivistlerin doğrulama (*verification*) veya Popper'in yanlışlama (*falsification*) kriterleri gibi bilimsel kriterleri de karşılayamazlar. Bu nedenle, bilimsel olarak kabul edilemezler. Sadece gözlem ve deneye dayalı bilimsel metot kullanan pozitif bilimlerin ilerlediği kabul edilince bundan felsefenin ilerlemediği sonucuna ulaşılır.[5] Eleştiriler böylece sürüp gider.

Felsefeyi kavram analizi veya metafizik sorgulamalarla sınırlamak; bilimi de sadece deney ve gözlem ile ilgili bir disiplin olarak düşünmek tartışmalı bir konudur. Örneğin, Van Fraassen bilim ile felsefeyi tamamlayıcı disiplinler olarak görse de onları birbirinden ayırır. Felsefenin metafizik spekülasyonlarla bilimin alanına girmemesi gerektiğini öne sürer.[6] Strevens ise felsefi düşünceyi bilimden dışlayarak ya da onu sınırlayarak bilimin gerçekten ilerlemesinin sağlanacağını iddia eder.[7] Buna göre, ilerleme sadece deneysel kanıtlamalara dayalı bilimsel açıklamalarla mümkün olur.[8] Bu yaklaşımlara rağmen tarihsel bir incelemede, felsefi sorgulama olmaksızın ilerlemenin olacağını iddia etmek oldukça zordur.

Tarihsel olarak bakıldığında felsefe ve bilim arasında kesin bir ayrım bulmak zordur.[9] Felsefe ve bilim arasındaki ilişkiyi, modern felsefenin kurucusu ve bilimsel yöntem konusundaki öncü çalışmalarıyla bir bilim insanı olarak kabul edilen Descartes, ağaç analojisi ile şu şekilde anlatır: Kökü metafizik, gövdesi fizik ve dalları diğer bilimlerden oluşan ağacın bütünü, felsefeyi oluşturur.[10] Başka bir deyişle, "[d]oğa bilimleri ilkelerini doğa felsefesinden türetir. Doğa felsefesi de metafiziğe dayanır".[11] Duhem, fiziğin antik dönemde fiziksel dünyanın metafizik sorgulanmasından, yani astronomiden henüz ayrılmamış olduğunu söyler. Ayrıca, ona göre bizim bugün metafizik derken kastettiğimiz şey için, antik dönem düşünürlerini fizik terimini kullanıyordu.[12] Newton'un çalışmaları incelendiğinde bilim ve felsefenin bu çalışmalarda iç içe geçmiş olduğu görülür. Russell bu noktaya dikkat çekerek Newton'un klasik fiziğin temel ilkelerini ortaya koyduğu büyük yapıtının isminin *Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri* olduğunu hatırlatır.[13]

Platon'un *Timaios* diyalogunda bilgi (*episteme*) ve sanı/inanç (*doxa*) arasında bir ayrım yapılır[14] ve hakiki bilgi, sahte bilgiden ayrılmaya çalışılır. Bilgi ile sahte bilgi arasındaki bu ayrım bilim insanları için de önemli bir noktadır. Bilgi, felsefe ve bilimin ortak hedefidir. Aristoteles, *Metafizik* adlı kitabının açılış cümlesinde "[b]ütün insanlar doğal olarak [doğaları gereği] bilmek isterler" diye yazar.[15] Aristoteles'e göre, insanın bilme isteği, evreni anlama arzusu, doğadaki işleyişe duyduğu merak doğuştan gelir. Bu doğal özellik felsefenin de kaynağıdır. "İnsanın kendine özgü özelliklerinin başında bilgiye olan saygısı gelir".[16] Lakatos'a göre "bilim

[5] Bir bilim insanı olan Crick, bu görüşü açıkça ifade eder, bkz. Blackmore. *Bilinç Üzerine Konuşmalar,* 94. Öte yandan, kendisi bir felsefe profesörü olan Dietrich de Crick ile ayn görüştedir. Bkz. Eric Dietrich. "There is No Progress in Philosophy", *Essays in Philosophy*, 12(2), (2011).

[6] Bastiaaan C. Van Fraasen. *The Scientific Image,* (New York: Oxford University Press, 1980).

[7] Strevens, *The Knowledge Machine: How Irrationality Created Modern Science,* 179.

[8] Strevens buna "açıklamanın demir kuralı" (*iron rule of explanation*) adını verir. Felsefe, rasyonel bir aktivite olsa da demir kurala göre, rasyonel olan bu aktivite bilimden dışlanırsa bilimde ilerleme olur. Bu da kuralın irrasyonel yönüdür. Strevens, *The Knowledge Machine: How Irrationality Created Modern Science,* 245-246.

[9] Philipp Frank. *Bilim Felsefesi: Bilim ile Felsefe Arasındaki Bağ, çev.* Dilek Kadıoğlu (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 9-10.

[10] Rene Descartes. *Felsefenin İlkeleri,* çev. Mesut Akın, (İstanbul: Say Yayınları, 2002), 41.

[11] Robert Maynard Hutchins. *The Higher Learning in America.* (New Haven: Yale University Press, 1936).

[12] Pierre Duhem. *To Save The Phenomena: An Essay on The idea of Physical Theory From Plato to Galileo*, trans. Edmund Dolan & Chaninah Maschler. (Chicago: University of Chicago Press, 1969), 3-4.

[13] Russell. *Felsefe sorunları,* 137.

[14] Platon. *Timaios,* çev. Furkan Akderin, (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 29b-c.

[15] Aristoteles. *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996), 980a.

[16] Imre Lakatos. *Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi*, çev. Duygu Uygun (İstanbul: Alfa Bilim, 2014), 19.

bilginin en saygıdeğer türünün adı"dır.[17]

Filozof ve bilim insanları arasındaki ayrışmanın tarihinin çok yakın olduğu tespitinde bulunan J-P. Changeux şöyle yazar: "Antik çağda Demokritos veya Aristoteles gibi filozoflar (...) aynı zamanda mükemmel doğa gözlemcileriydi. Thales veya Euklides (Öklit) gibi matematikçiler de aynı zamanda filozoftu".[18] Koestler, bilim ile felsefe arasında kesin bir ayrım olmadığını düşünür. Bilimdeki ilerlemenin ("fizikten fizyolojiye kadar") herhangi bir şekilde metafizikten bağımsız olmadığını iddia eder. Bu yaklaşıma göre, bilimdeki ilerleme mantıksal rasyonel bir aklın düz bir çizgide ilerler gibi hareket etmesinden ziyade, zikzaklı bir yol izlemektedir.[19] Bu ilerleme, kimi zaman çeşitli sapmalar ve sendelemeleri andıran bir hareketle adeta bir uyurgezerin[20] davranışını anımsatır.[21] Bilim, nereye gideceğinden emin olarak basamak basamak ilerleyen ve öngörülen bir sonuca ulaşan bir alan olmaktan çoğu zaman uzaktır; kimi zaman krizlerle karşılaşıp köklü değişiklikler veya devrimler (*paradigma* değişikliği) yaşar.[22] Bilim çoğu zaman, felsefi akıl yürütme ile adeta karanlıkta el yordamıyla yolunu bulmaya çalışarak iş görür. Felsefi düşünüşü bilimsel aktiviteden ayrı düşünmek güçtür.

Aristoteles'in bilimlerin *kraliçesi* olarak gördüğü felsefeyi, Locke bilimin eksik bıraktığı işleri tamamlayan bir *hizmetkar,* Russell ise bilime hazırlık olarak bir *ön-bilim* olarak değerlendirir.[23] Quine ise, bilimle felsefe arasında *devamlılık* arz eden bir ilişki olduğunu öne sürerek, felsefe ile bilimin iç içe geçmiş olduğunu savunur. Quine, felsefe ve bilim arasındaki kesin bir sınır olduğu izlenimine neden olan *analitik-sentetik ayrımına* karşı çıkar. Öyleyse, Quine'a göre felsefe sadece kavram/anlam analizi ile uğraşmaz, bilim de sadece deneysel olguları konu etmez. Diğer bir problem olduğunu düşündüğü *indirgemeciliği* de eleştiren Quine, her anlamlı önermenin dolaysız deneyime gönderim yapmayacağını ya da ona indirgenemeyeceğini savunur. Sınanacak olan tek tek önermeler değil, bütün teorik sistemdir.[24] Deneyciliğin iki dogmasını olarak değerlendirdiği *analitik-sentetik ayrımı* ve *indirgemecelik* eleştirisi felsefe ile bilim arasındaki keskin çizginin bulanıklaşmasına neden olur. Bir anlamda, felsefe bilim ile bir bütünlük oluşturur. Quine'a göre epistemoloji, (psikolojinin bir bölümü olarak) doğa bilimlerinin bir parçasıdır.[25] Bilim ile felsefenin yakın bir ilişki ve eş zamanlı bir etkileşim içerisinde olduğunu Neurath'ın şu analojisini kullanarak anlatır: Bir denizci suda ilerlerken gemisini parça parça onarabilir.[26] Öyleyse, bilim insanı da bir yandan bilimsel pratikte bulunurken diğer yandan felsefi düşünüş ile bunun bilimsel temelini sorgular.

Peki, öyleyse felsefe ve bilim arasında neden kesin bir ayrım olduğu izlenimi ortaya çıktı? Görünenin ötesindeki derin ve büyük gerçekliği sorgulamak felsefe (metafizik) ise eğer bilim, felsefe ile yakın bir ilişkide olmalıdır. Etraflı bir sorgulamada görülecektir ki, bilim ve felsefe temelde aynı şeyi dert eden ve aynı özü paylaşan madalyonun iki yüzü gibidir. Zamanın ruhunu yansıtan iş bölümü, tüm hakikati kucaklamaya çalışan felsefeyi de bölüp parçalara ayırarak işe yarar ve kesinlik üretebilme vaadi olan alanları sahiplenmiş, kesin bilgiye ulaşma umudu olmadığını düşündüğü parçaları da (metafizik olarak niteleyip) fırlatıp atmıştır. Bilim-

[17] Lakatos, *Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi,* 19.

[18] Jean-Pierre Changeux ve Paul Ricoeur. *Neden Nasıl Düşünürüz? Etik, İnsan Doğası ve Beyin Üzerine Bir Tartışma,* çev. İsmet Birkan, (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 16.

[19] Arthur Koestler. *Uyurgezerler: İnsanın Değişen Evren Görüşünün Bir Tarihi*, çev. Ekrem Berkay Ersöz, (Ankara: Phoenix Yayınevi. 2013), 11.

[20] Koestler (2013), yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı, bilim tarihi kitabına *Uyurgezerler (The Sleepwalkers)* ismini uygun görmüştür.

[21] Koestler, *Uyurgezerler,* 11.

[22] Thomas Samuel Kuhn. *Bilimsel Devrimlerin Yapısı,* çev. Nilüfer Kuyaş, (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2017), 76-77.

[23] Hans-Johann Glock. *Analitik Felsefe Nedir?* çev. Osman Baran Kaplan, (İstanbul: alBaraka, 2021), 210.

[24] Willard Von Orman Quine, "Two Dogmas of Empiricism", *Philosophical Review*. 60(1), (1951).

[25] Willard Von Orman Quine. "Epistemolohy Naturalized", *Ontological Relativity and Other Essay*s (New York: Columbia University Press, 1969), 83.

[26] Quine, "Epistemolohy Naturalized", 84.

lerin, bir anlamda, felsefeden koptuğunu düşünen Russell, felsefenin neden kesin doğrulara ulaşamadığına ve bu nedenle ilerlemediğine ilişkin var olan izlenimin nedenini şöyle anlatır:

> [Bu durum] [H]erhangi bir konuda kesin bilgi elde edilir edilmez bu konunun felsefe olmaktan çıkıp ayrı bir bilim sayılması olgusuyla açıklanabilir. Şimdi astronomiye giren bütün gökyüzü araştırmaları bir zamanlar felsefe içindeydi; Newton'un büyük yapıtının adı "Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri'ydi. (...) İnsan zihninin araştırılması da ilk başta felsefenin bir bölümüyken, şimdi felsefeden ayrılarak ruhbilim [psikoloji] olmuştur. (...) Bugüne dek kesin yanıt bulmuş sorular bilimler içine alınmış, yalnızca şimdi kesin yanıtları bulunmayanlar felsefe denilen artığı oluşturmak üzere bırakılmışlardır.[27]

Russell'in saptaması önemli olmakla birlikte, tartışmayı sonlandırmadığı açıktır. Zira bilimde ilerleme olduğu konusunda bir görüş birliği bulunmaktadır. Ancak, felsefe için aynı sonuç tartışmalıdır. Bu sorunun nedeninin izlerini sürmeye başlamadan önce, felsefe ve ilerleme konusunda literatürdeki önemli çalışmalara odaklanmak yararlı olur.

Felsefede İlerleme Tartışmaları

James, nükteli bir şekilde, felsefi düşüncelerin gelişiminin 3 aşamada gerçekleştiğini söyler:

1. Kuramın saçma olduğu iddia edilerek ona saldırma. (Dalga geçme aşaması)
2. Kuram, saldırılara karşı durabilirse, onun gereksiz, yanlış ya da tehlikeli olduğunu iddia etme. (Karşı çıkma aşaması)
3. Kuramın geçerliliği gösterilirse, onu kabul edip kuramın başından beri çok açık ve ortada olduğunu söyleme. Hatta, kendilerinin de bunu en başından beri iddia ettiğini savunma. (Bariz olduğunu söyleyip kabullenme aşaması)[28]

Benzer şekilde, Haldane, bilimsel ilerlemenin (yeni bir kuramı kabullenmenin) 4 aşamada gerçekleştiğini savunur:

1. Kuram değersiz ve saçma
2. Kuram ilginç; ancak, normun dışında ve değerlendirilecek bir tarafı yok (*perverse*)
3. Kuram doğru; ancak, oldukça etkisiz ve bir önemi yok
4. Ben her zaman bu kuramı savundum zaten.[29]

Bilim ve felsefede ilerleme konusunda bu denli benzer görüşler ortaya atılması, bu iki alanı kesin çizgilerle ayıranlara şaşırtıcı gelecektir. Her iki açıklamanın ilk iki aşaması göz önünde bulundurulduğunda, aslında yeni bir görüş ortaya koymanın ne denli çetin bir iş olduğu ve düşünür ile bilim insanlarının benzer tepkiler ve zorluklarla mücadele ettiği sonucu çıkarılabilir. Belki de bu durumu, Kolakowski'nin şu saptaması en iyi şekilde anlatır: Modern bir düşünür, hayatında hiç yaptıklarının değerli olup olmadığına dair bir şüpheye düşmemişse, büyük ihtimalle çalışmaları yeni bir görüş veya önemli bir fikir sunmaktan uzaktır.[30] Aynı şey pekâlâ modern bir bilim insanı için de söylenebilir. Ancak yine de felsefede ilerleme konusu tartışmalıdır.

Bilimin ilerlediği konusunda fikir birliği bulunduğunu belirtmiştim. Her ne kadar, ilerlemenin düz bir çizgide yol alırcasına birikimsel mi, zikzaklı mı, yoksa devrimsel mi olduğu konusunda tartışmalar olsa da,

[27] Russell, *Felsefe Sorunları*, 137-138.

[28] William James. *Pragmatism: A New Name for Some Old Ways of Thinking*, (London: Longmans, Green, and Co, 1922), 198.

[29] John Burdon Sanderson Haldane. (1963). "The Truth About Death: The Chester Beatty Research Institute Serially Abridged Life Tables, England And Wales, 1841–1960". Book review. *Journal of Genetics*. 58(3), (1963), 464.

[30] Leszek Kolakowski. *Metaphysical Horror*. (Oxford: Basil Blackwell Inc, 1988), 1.

bu tartışma bilimin ilerlediği kabulüne zarar vermez. Oysa felsefe söz konusu olduğunda durum değişir. Zira, ilerleme derken ne kastedildiği açık değildir Dellsén ve ark., bilimdeki ilerleme tartışmalarını model alarak felsefedeki ilerleme tartışmalarını sistematize etmek için dört yaklaşım öne sürer: *doğruluğa yakınlık* (*truthlikeliness*), *anlama* (*noetic account*), *problem çözme* ve *bilgi*.[31] Bu listeye Norris'in ek olarak önerdiği önceden çözülmemiş olan bir sorunun ortadan kalkması veya *çözünme* (*dissolution*) eklenebilir.[32] Felsefede ilerleme konusundaki önemli çalışmalara baktığımızda bu yaklaşımların izlerini sürmek mümkündür.

Örneğin Chalmers ilerleme konusunda *plüralist* bir yaklaşım benimser; ancak genel değerlendirmede *doğruluğa yakınlık* yaklaşımını temel alır. Chalmers felsefede ilerleme olduğu konusunda olumlu bir görüş ortaya atar; ancak, bu ilerlemenin yeterli olmadığını söyler. Chalmers için ilerleme sadece felsefenin "büyük soruları" (*big questions*) olarak değerlendirilen – Tanrı var mı? Özgür irademiz var mı? Zihin-beden ilişkisi nasıldır? Dünyanın varlığını nasıl kanıtlayabiliriz? vb. – merkezi (*core*) sorulara cevap bulmak olarak değerlendirilmemelidir. Bu nedenle Chalmers, "Felsefe İlerler mi?" sorusunun yanlış bir soru olduğunu söyler; doğru sorunun ise "Neden Felsefede Yeteri kadar İlerleme Yoktur?" olması gerektiğini öne sürer.[33] İlerleme "bir hedefe doğru yol alma" ya da "doğru yolda ilerleme" olarak düşünülebilir. Ancak bu ilerlemenin neye göre olduğu (ölçütü veya alacağı referans noktası) da belirlenmelidir. Chalmers bilimin (*hard sciences*) çok açık bir şekilde ilerlediği gerçeğini, felsefenin ilerlemesi konusunda bir referans noktası veya ölçüm yapabilmek için gerekli bir ölçüt olarak alır. Chalmers ilerlemenin ölçütünün "doğruluğa topluca yakınsama" olarak kabul ettiğini belirtir.[34] Ona göre, bilim ile kıyaslandığında felsefedeki ilerlemenin daha az olduğunu görürüz; Chalmers, bu yaklaşımını "bardağın yarısı-boş" görüşünün bir versiyonu olarak adlandırır.[35] Chalmers'ın ilerleme konusunda doğruluk takıntısı yoktur. İlerleme konusunda plüralist olduğunu söyleyen Chalmers, felsefenin birçok farklı meziyeti (*values*) olduğunu söyler.[36] Felsefenin "büyük sorulara" doğru cevap vermek, yeni bilgi üretmek gibi şeylerin yanında, üzerine eğildiği konulara dair derin bir kavrayış, açıklık ve aydınlanma sağlamaya çalıştığı göz önünde bulundurulmalıdır. Felsefe, yeni metotlar[37] geliştirir, yeni metotlar yeni sezgi ve farklı bakış açısı oluşturur, bunlar da en sonunda ilerlemeyi sağlar.[38]

Brake'in ilerleme yaklaşımı felsefi bir konuda anlayışımızı artırtmak olan *noetic* açıklamaya yakın görünür. Brake felsefede ilerleme konusunda olumlu yaklaşım sergileyen kampta bulunur. Felsefenin yerinde saydığı ya da ilerlemediği iddiasını kabul etmez.[39] Chalmers gibi ilerleme konusunda plüralist bir pozisyon alan Brake felsefede ilerlemenin bilimdeki gibi empirik verilerle gösterilmesinin pek mümkün olmadığını düşünür. Öte yandan Brake, Chalmers'ın "büyük sorular" olarak değerlendirdiği, zihin-beden ayrımı, özgür irade, Tanrı'nın varlığı ve dış dünyanın kanıtı gibi felsefenin merkezi sorularına cevap vermenin de pek

[31] Finnur Dellsén, Insa Lawler ve James Norton "Thinking about progress: From science to philosophy", 815. Aynı çalışmada Dellsén ve ark., bu dört açıklamadan 2 veya daha fazlasını içeren *plüralist* yaklaşım ve 4 yaklaşımın farklı ögelerini içeren *hibrit* (*hybrid*) yaklaşımdan da söz eder. Ben bu çalışmada ilerlemeye dair tek bir açıklamayı ölçüt almadım. Bilimin ilerlediğini (bu ilerlemenin de felsefi düşünüş ile mümkün olduğunu) kabul ettiğim için, genel olarak *plüralist* ve *hybrid* görüşe yakın bir ilerleme anlayışı ile hareket ettim.

[32] Norris, ilerleme konusunda *anlama*, *problem çözme gücü*, *bilgi* ve bir sorunun ortadan kalkması veya çözünme (*dissolution*) olmak üzere dört yaklaşım ortaya koyar. Christopher Norris. "Progress in Philosophy and in the Physical Sciences: How Far Does The Analogy Hold?". In Philosophy's Future: The Problem of Philosophical Progress, Edited by R. Blackford & D. Broderick, 173-189. (New Jersey: Wiley Blackwell, 2017), 177.

[33] Chalmers, "Why isn't There More Progress in Philosophy?", 1.

[34] Chalmers, "Why isn't There More Progress in Philosophy?", 2.

[35] Chalmers, "Why isn't There More Progress in Philosophy?", 1-2.

[36] Chalmers, "Why isn't There More Progress in Philosophy?", 11.

[37] Chalmers; empirik felsefe, formel felsefe, dil(bilim) felsefesi, fenomenoloji, feminist felsefe, kültürlerarası felsefe ve deneysel felsefenin uyguladığı farklı metotlardan bahseder. Bkz. Chalmers, "Why isn't There More Progress in Philosophy?", 18.

[38] Chalmers, "Why isn't There More Progress in Philosophy?", 25.

[39] Elizabeth Brake. "Making Philosophical Progress: The Big Questions, Applied Philosophy, and the Profession", *Social Philosophy and Policy*, 34(2) (2017), 23.

olanaklı olmadığını kabul eder.[40] Yine de felsefede ilerlemenin başka bir açıdan ele alınması gerektiğini söyleyerek devam eder. Felsefenin belirgin yararları olduğunu öne sürerek, "merak duygusu", düşüncelerin derinleşmesi ve Sokratik sorgulamayla yaşamın değer kazanması gibi birçok örnek sıralar.[41] Brake'ye göre felsefede ilerleme, kısaca felsefi araçlar (*philosophical devices*) olarak adlandırdığı, yeni modeller, düşünce araçları, kavramlar ve kuramlar yoluyla mümkündür.[42] Platon'un *mağara alegorisi*, Descartes'in *kötücül cin*i ve *kavanozdaki beyi*n düşünce deneyleri ile Rawls'un *ilk konum* (*original position*) höristik aracını da felsefi araçlar arasında sayar. Felsefi imgelem yetisi ve yaratıcılık ile tasarlanmış bu araçlar, bakış açımızı ve kavrayışımızı genişleterek dünyayı daha iyi anlamamızı sağlar. Bu *özel* anlamda değerlendirildiğinde Brake, felsefede ilerleme olduğunu kabul eder.

Russell ve Stoljar'ın duruşları *problem çözme* yaklaşımı altında sınıflanabilir. Russell "On Denoting" makalesinde 3 bilmece tanımlar ve bu bilmecelere "betimlemeler kuramı" kapsamında çözümler sunar.[43] "Dilsel dönüş" (*the linguistic turn*) olarak bilinen sürecin en önemli düşünürlerinden olan Russell'ın bu çalışması, Ramsey tarafından felsefede bir *paradigma* değişimi olarak değerlendirilir. Bu yönüyle felsefe "düşüncelerimizi genişleten"[44] ve kavrayışımızı artıran imkanlar yaratır. Felsefede devrimsel bir yaklaşıma neden olan bu çalışma, felsefe sadece sorun yaratmaz sorun da çözebilir imajını oluşturur. Bu da felsefenin ilerleyebileceği yorumlarına neden olur. Stoljar ise felsefede ilerleme olduğu konusunda doğrudan olumlu bir görüş belirtir. Ona göre, felsefenin ilerlemediği iddiası bir *klişe*dir; bu *klişe* de açıkça yanlıştır.[45] Tarihe bakıldığında felsefenin ilerlediğinin görüleceğini söyleyerek[46], Crick gibi düşünenlerin, *filozofların şimdiye kadar çözmüş oldukları tek sorun yoktur* iddiasını yanlış bulur. Ona göre Descartes'in uğraşmış olduğu zihin-beden ve Hume'un tartıştığı tümevarım (*induction*) problemi bugün çözülmüş problemlerdir.[47] Stoljar'a göre bu örnekler, felsefede ilerleme olduğunu gösterir.

Felsefede ilerleme olduğunu savunanlar gibi, bu konuya şüpheyle yaklaşanlar ve olumsuz bakanlar da vardır. Dietrich, felsefede ilerleme olmadığının çok açık olduğunu iddia eder. Dietrich'in yaklaşımına göre felsefenin yaptığı yalnızca güncelliğini korumaktır (*stay current*).[48] Dönemin sorunları üzerine çağdaş terimlerle tartışma yürütmesi insanlarda felsefede bir gelişim veya ilerleme olduğu yanılsamasına neden olur.[49] Ona göre pre-Sokratiklerden beri düşünürler hangi sorunlarla uğraşıyorlarsa bugün biz de aynı sorunlarla uğraşmaktayız. Bu görüşü desteklemek için, Aristoteles'in zaman yolculuğu yaparak yirmibirinci yüzyıla gelmiş olduğu ilgi çekici bir senaryo hayal eder: Aristoteles bir üniversitede fizik, astronomi ve biyoloji derslerine katılır. Bu derslerde dinledikleri o kadar farklı ve anlamadığı şeylerdir ki, kendini çok aciz hisseder ve öğrendikleri karşısında şaşkınlıktan düşüp bayılır. Daha sonra felsefe bölümünde metafizik ve etik derslerine girer. Bu derslerde dinledikleri aşina olduğu şeylerdir. Dersi rahatlıkla takip eder, derslere katılır ve hatta profesörlerin bazı eksiklerini giderir.[50] Dietrich'e göre, Aristoteles'in bu eğlenceli yolculuğu sonucu bilimin o denli ilerlemiş olduğunun açık olmasına rağmen, felsefenin bir arpa boyu dahi yol gitmediği gerçeği ortadadır. Dietrich, felsefenin ağır aksak ilerlemesinin dahi söz konusu olmadığı, felsefenin düpedüz

[40] Brake, "Making Philosophical Progress", 29.

[41] Brake, "Making Philosophical Progress", 31.

[42] Brake, "Making Philosophical Progress", 33.

[43] Bkz. Bertrand Russell, "On Denoting". Mind, 14, (1905).

[44] Russell, *Felsefe Sorunları*, 139.

[45] Stoljar, "Is There Progress in Philosophy? A Brief Case for Optimism", 90.

[46] Stoljar, "Is There Progress in Philosophy? A Brief Case for Optimism", 90-91.

[47] Bu sorunların nasıl çözülmüş olduklarının açıklaması için bkz. Stoljar, "Is There Progress in Philosophy?, 91-92.

[48] Dietrich. "There is No Progress in Philosophy", 332.

[49] Dietrich, "There is No Progress in Philosophy", 332.

[50] Dietrich, "There is No Progress in Philosophy", 334.

yerinde saydığı konusunda ısrar eder.[51] Hatta, Dietrich felsefede ilerleme olduğunu savunanları, "rahatsızlığı olduğunun farkında olmamak" (*anosognosia*) olarak tanımladığı bir çeşit "zihinsel rahatsızlıktan muzdarip" insanlar olarak değerlendirir.[52]

Horwich ise, Wittgenstein gibi, felsefi sorunların dilin mantığının yanlış anlaşılmasından kaynaklanan sahte (*pseudo*) sorunlar olduğunu iddia eder. Kant'ın dış dünyanın bilgisini kesin olarak temellendirmiş olamamamızı "felsefenin skandalı" olarak tanımlamasına benzer bir şekilde, felsefede kayda değer bir ilerleme olmadığını öne sürerek bunun "utanç verici bir başarısızlık" olduğunu söyler.[53] Bu yaklaşıma göre felsefe, bunca zamandır uğraştığı "büyük sorulara" cevap olmaktan acizdir. McGinn, biyolojik olarak insanların zihinsel kapasitelerinin sınırlı olmasını felsefenin büyük sorunlarına cevap bulamama nedeni olarak düşünür. McGinn'in yaklaşıma göre, insanların epistemik yetileri içsel bir sınıra çarpar.[54] Öyleyse, insanlar büyük felsefi sorulara yanıt verecek bilişsel donanıma sahip olmadıkları için felsefede bilim ile kıyaslanacak bir ilerleme olmasını beklemek boşunadır. Bu yaklaşıma göre, büyük felsefi sorular insanların cevaplama kapasitesinin ötesinde olduğu için her zaman cevaplanmamış olarak kalacaktır. Hawking ve Mlodinow, bir adım daha atarak felsefenin miadını doldurmuş olduğunu öne sürüp onun ölümünü ilan eder.[55] Felsefe, bilimdeki "çağdaş gelişmelere ayak uyduramamıştır.[56] Bilgi arayışımızda keşiflerin meşalesi artık bilim insanlarının elindedir".[57]

Bir süreliğine, felsefenin 2.500 yıldır herhangi bir ilerleme sağlamadığını varsayalım. Felsefenin, bunca zamandır aynı yollardan gidip benzer konuları tartışıp benzer görüşleri savunan ve cevaplanmayan sorular soran bir disiplin olduğu iddiasını doğru kabul edelim. Şayet durum böyleyse, nasıl oluyor da insanlar halen felsefe yapmaya devam ediyor? Felsefi düşüncenin soyu neden tükenmedi? Daha açık bir ifadeyle, felsefi düşünüş zamana meydan okumaya nasıl devam edebiliyor?

Felsefenin İşlevi

Felsefe ilerlemiyorsa insanlar neden felsefe ile ilgileniyorlar? Bu soruyu, Dietrich gibi, *anosognosia'ya yakalandıkları için felsefenin ilerlediğini zannediyorlar*; veya benzer şekilde, *güncel konuları güncel terimlerle tartıştıkları için ilerleme varmış yanılsamasını yaşıyorlar* diye cevaplamak sorunu tamamen psikoloji biliminin konusu yapar. Ancak ben bu çalışmada felsefe (ve ilerleme) ile ilgilenenlere psikolojik bir tanı koymaktan ziyade, felsefenin kendisinin ne yaptığını ve işlevini göstermeyi amaçlıyorum.

Felsefe bilim ile iç içe geçmiş ve eş zamanlı etkileşim içeresinde olan bir aktivitedir. Bu şekilde anlaşıldığında ve genel bir bakış altında değerlendirildiğinde felsefenin geçmesi gereken 4 aşama tanımlanabilir:

1- *Sorular sormak*, (Çoğunlukla özgün ve sorulmamış sorular sorarak, bir konu üzerine derin bir şekilde düşünülmesini sağlar); 2- *Hipotetik durumlar tasarlamak* (Çoğunlukla düşünce deneyleri kurgulayarak bir hipotezin kavranması ve bir duruma farklı açılardan bakılmasını sağlar); 3- *Kuramlar geliştirmek*, (Kavram/konu ile ilgili farklı durumların genellenmesini ve bir başlık altında toplanabilmesini sağlar); 4- *Ötesini*

[51] Dietrich, toplumun ilerlediğini kabul eder. Ancak, ona göre bu ilerleme filozoflar sayesinde olmamıştır. Politik liderler ve aktivistler sayesinde toplumda gelişim meydana gelir. Daha sonra filozoflar bu gelişime ayak uydurmaya çalışır. Bkz. Dietrich. "There is No Progress in Philosophy", 332.

[52] Dietrich, "There is No Progress in Philosophy", 336.

[53] Paul Horwich. *Wittgenstein's Metaphilosophy*. (Oxford: Oxford University Press, 2012), 34.

[54] Colin McGinn. *Problems in Philosophy: Limits of Inquiry*, (Oxford: Blackwell Publishers, 1993), 2.

[55] Hawking & Mlodinow, *Büyük Tasarım*, 11.

[56] Felsefenin ilerlemesi konusunda alternatif bir görüş ortaya atan Kamözüt, felsefe ve bilimdeki ilerleme konusunda bir "çifte standart" uygulandığını iddia ederek, birinin ilerlemediğini söylemenin tek yolunun diğerinin de ilerlemediğini söylemek olduğunu öne sürer. Bkz. Mehmet Cem Kamözüt. "Felsefe İlerler mi?" *Kilikya Felsefe Dergisi*, (2), (2019), 68.

[57] Hawking & Mlodinow, *Büyük Tasarım*, 11.

düşün(ebil)mek (Eldeki verilerle sınırlı kalmayıp bilmeyi arzulamaya devam etmeyi sağlar)[58]

Bu aşamalar, insanın evrene bakış açısını genişletmek, problem çözme kapasitesini artırmak ve doğruluğa yakınlaşmasını sağlayarak bilgi edineceği yolu aydınlatmak için gereklidir. Öyle görünüyor ki, felsefenin amacı, insanın evreni ve kendini anlama serüveninde uygulanacak prosedürleri ortaya koyarak izlenecek yolu açmaktır. Bu açıdan bakınca, felsefenin ilerleten özelliğe sahip bir düşünsel aktivite olduğu iddiasını söz konusu dört aşamayı birer örnek üzerinden anlatarak daha anlaşılır kılmak mümkündür.

1- *Sorular sormak*

Felsefe ve bilimin ortak konularından birisi olan *zaman* kavramını ele alalım. Genel yaklaşım, zamanın geçtiği; belirli bir yönü olduğu; bu yönün geri çevrilemeyeceği; ve geçmiş-şimdi-gelecek olmak üzere 3 boyuttan oluştuğunu söyler.[59] Ancak, düşünürler buna rağmen *zaman gerçek mi?* diye sorarlar. Zamana ilişkin sorulan zor sorular, Parmenides'ten Platon'a, Augustinus'tan Newton'a ve Kant'tan Einstein'a kadar devam eder.[60]

2- *Hipotetik durumlar tasarlamak*

Bu aşamanın en etkili yolu düşünce deneyleri kurgulamaktır. Parmenides, *zamanın akıyor olduğu algısı, duyu organlarının çalışma biçiminden kaynaklanan bir yanılsamadır* şeklinde formüle edilebilecek bir hipotez ortaya atar. Öğrencisi Elealı Zenon bu hipotezi görselleştirerek, kavranmasını sağlamak için Achilles'in kaplumbağa ile yarıştığı bir düşünce deneyi kurgular. Bu deneye göre Achilles kaplumbağanın önde başlamasına izin verir. Ancak, kaplumbağa ile arasındaki mesafeyi kat etmesi için öncelikle yolun tümünün yarısını geçmesi gerekmektedir. Fakat bunu yapmak için de yolun yarısının yarısını geçmesi gerekir. Bu düşünce zinciri devam ettirilince, Achilles kaplumbağayı asla yakalayamaz; hatta, yarışa hiçbir zaman başlayamaz. Buradan da zamanın (ve değişimin) aslında yanılsama olduğu sonucu çıkarılır.

Bu sayede sorulara ve sorunlara farklı perspektiflerden bakmak, etraflıca düşünmek, olası senaryolar tasarlamak ve sorunlar üzerine öncekilerden farklı bir düşünce ortaya koymak olanaklı olur.

3- *Kuramlar geliştirmek*

Birbirinden bağımsız gibi görünen tek tek her bir olay/olgunun içerisinde açıklanabileceği sistematik bir yaklaşım için gereklidir. Örneğin, Leibniz, zamanın ilişkisel olduğunu savunur. Buna göre, zaman, iki olay arasındaki öncelik-sonralık ilişkisidir. Bağımsız bir varlık olarak ele alınamaz.[61] Oysa, klasik fiziğin kurucusu Newton, zamanın değişim, olay, hareket gibi şeylere bağlı olduğunu kabul etmez. Ona göre zaman her şeyden bağımsız kendi varlığı olan bir şeydir[62]; zaman her şeyden bağımsız bir mutlak varlıktır. Bu kuramlardan biri kabul edildiğinde, zaman ile ilgili her şey, kuramın ortaya koyduğu kavramsal çerçeve içerisinde yorumlanır ve tüm problemler buna göre çözümlenir.

4- *Ötesini Düşünmek*

İlk üç aşamayla bütünleşik olan ötesini düşünmek ilerlemenin anahtarı olarak kabul edilebilir. Zaman ile ilgili; öznel, nesnel, ilişkisel, mutlak, gerçek, yanılsama gibi başlıklar altında toplanabilecek çok sayıda kuram bulunur. Öte yandan, bugün bilimsel olarak kabul edilen Büyük Patlama Kuramına göre zaman da evrenin

[58] Bu aşamalar döngüsel olarak düşünülebilir. Mantıksal olarak, dördüncü aşamadan sonra tekrar birinci aşamaya geçilir; ve süreç farklı bir konu merkezinde yeniden başlar.

[59] Bu özellikler, zaman konusundaki neredeyse tüm çalışmalarda ele alınır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bardon (2013).

[60] Ben bu çalışmada, kısa ve açık olmak için felsefe ve bilimin ortak konularından *zaman* örneği üzerinden ilerledim. Ancak, *mekân*, *nedensellik*, *özgürlük* ve *bilinç* gibi diğer ortak konular da aynı amaca hizmet edecektir.

[61] Gottfried Wilhelm Leibniz. *Metafizik Üzerine Konuşma*, çev. Afşar Timuçin, (İstanbul: Bulut Yayınları, 2010), 68.

[62] Isaac Newton. *The Mathematical Principles of Natural Philosophy*, trans. Andrew Motte, (Daniel Adee, 1846), 77.

kendisi (evrendeki her şey) gibi 13.8 milyar yıl önce yaratıldı.[63] Büyük patlamadan önce hiçbir şey olmadığı için zamandan bahsedilemez. Patlama öncesine ilişkin somut veri bulmak, gözlem ve deney yapmak olanaksızdır.[64] Ancak bunlara rağmen kimi düşünürler, evrenin kökenine; dolayısıyla, zamanın doğasına ve – varsa – başlangıcına ilişkin sorgulamalar yapmaya ve kuramlar geliştirmeye çalışıyor. Felsefi sorgulama görünenin ötesine uzanarak devam ediyor.

Felsefe büyük sorulara cevap ararken yukarıda açıklanan aşamalarla uğraşır. Böylece "neyin olanaklı olduğu üzerindeki kavrayışımızı genişletir, düşünsel imgelemimizi zenginleştirir ve zihni kurgulara [spekülasyona] kapayan dogmatik güveni azaltır".[65] Öte yandan, Russell'in dediği gibi "alışılmış şeyleri alışılmamış yüzleriyle göstererek merak duygumuzu canlı tutar".[66] Bilim ile ilişkisi çerçevesinde ilerleten role sahip bir felsefi sorgulamanın bu aşamalardan geçmesi gerekli görünmektedir.

Sonuç: Felsefe İlerletiyor

Felsefe ve bilimin birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılabileceği görüşü felsefede ilerleme olmadığı savının temel dayanağını oluşturur. Felsefedeki ilerleme tartışması çoğunlukla bilimdeki ilerleme referans alınarak gerçekleştirilir. Buna rağmen literatürde felsefenin de bazı anlamlarda ilerlediğini iddia eden çalışmalar bulunur. Bu çalışmalar, aslında felsefenin bilim ile iç içe geçmiş bir disiplin olduğu izlenimi uyandırır. Bu çalışmada, felsefenin ilerleten role sahip düşünsel bir aktivite olduğunu iddia ederek ilerlemenin anahtarının felsefi sorgulamada yattığını öne sürdüm.

Literatürde ilerleme konusunda *doğruluğa yakınlık, anlama* (*noetic account*), *problem çözme*, *bilgi* ve *çözünme* olmak üzere beş yaklaşım bulunur. *Çözünme* yaklaşımına Sokratik anlayış bir örnek olarak verilebilir. Buna göre ilerleme, bir görüşteki tutarsızlıkları ve yanlış bilgileri elemek üzerinden gerçekleşir.[67] Ancak ilerleme konusunda *plüralistik* ve *hibrit* görüşlerden de söz edilir.[68] McKeon, insan *bilginin peşine düşmeye*, eylemde bulunmaya ve yapıp etmeye devam ettiği sürece ilerlemenin kaçınılmaz olacağını söyler. Felsefenin işlevinin "keşif, yargı, düzen ve araştırma"nın zeminini oluşturmaktan ibaret olduğunu iddia eder.[69] Bu anlamda felsefe ile amaç, yeniliklere giden yolu açmak, izlenecek prosedürleri belirlemek ve araştırmanın yapılacağı temeli ortaya koymaktır.

Felsefi sorgulama sayesinde yeni metotlar, çalışma alanları, geniş bakış açıları, araştırmanın yürütüleceği yeni bir temel ve yeni *felsefi araçlar* ortaya konulur. Bunlar da genel anlamda insanın *doğruluğa yakınlaşmasına*, *anlayışının derinleşmesine, problem çözme kapasitesinin iyileşmesine*, *bilgi birikiminin artmasına*, *sorunlu yaklaşımları elemesine* ve *kendiyle birlikte evrene dair bakışının genişlemesine* olanak sağlar. Bu nedenledir ki, felsefe ilerletme gücü olan bir aktivite olarak karşımıza çıkar.

İlerlemeye zemin hazırlayan ve onu teşvik eden bir etkinlik olarak felsefe şu dört (4) aşama üzerinden daha açık kılınabilir: (*sorulmamış) sorular sormak, hipotetik durumlar varsaymak, kuramlar geliştirmek* ve *ötesini düşünmek*. Felsefe, çoğunlukla *sorulmamış sorular* sorarak bir konu hakkında derin bir şekilde düşünülmesine olanak sağlar. Soruyu çoğu zaman yeniden formüle ederek konuya özgün bir şekilde yaklaşılmasını sağlar. *Hipotetik durumlar* tasarlayarak üzerine düşünülen konuya çok farklı bakış açılarından

[63] "Cosmic History", NASA, accessed March 10, 2025, https://science.nasa.gov/universe/overview/.

[64] Bruce Reichenbach. "Cosmological Argument", The Stanford Encyclopedia of Philosophy, erişim 10 Mart 2025, https://plato.stanford.edu/archives/sum2024/entries/cosmological-argument

[65] Russell, *Felsefe Sorunları*, 143.

[66] Russell, *Felsefe Sorunları*, 139-140.

[67] Brake, "Making Philosophical Progress", 24.

[68] Finnur Dellsén, Insa Lawler ve James Norton "Thinking about progress: From science to philosophy", 815-824.

[69] Akt. Gerber, "Is There Progress in Philosophy?", 671.

bakılmasını sağlar. Konunun eksik veya güçsüz yönlerini ortaya sermek ve insanların konuyu daha rahat kavrayabilmeleri için etraflı bir sistematik sorgulama icra eder. Bunu yaparken kullandığı en etkili yöntem düşünce deneyleri kurgulamaktır.[70] Bu süreçlerden geçerek belirli bir *kuramın geliştirilmesi* sağlanır. Bu sayede birbirinden bağımsız görünen durum ve olguların anlamlı bir ilişki içerisinde oldukları gösterilir; tek tek olaylar belirli bir düşünce sistemi referans alınarak açıklanır. Son aşama olan *ötesini düşünmek* diğer üçünü, bir anlamda, kapsayan onları temel alarak ortaya çıkabilecek ve felsefenin ilerlemede oynadığı rolü en açık şekilde ortaya koyabilecek bir özelliktir. Felsefe çoğu kez henüz keşfedilmemiş olanı düşünsel kurgular; yani, deney ve gözlem yeterli olmadığında mantık kurallarını temel alarak ve dönemin bilimsel görüşlerinden yararlanarak spekülasyon yapar. Spekülasyon yapmak da, en azından bir süreliğine, metafizik dünyaya adım atmaktır; yani "ötesine geçmektir". Felsefe, görünenin ötesine uzanmadan, ortaya konulanın sınırlarını aşmaya çalışmadan, dar bir alana hapsolup orada iş görmeye başladığı an gelişimden bahsetmek güçleşir.

Felsefi düşünüşü dışlayarak özel bir alanda *sadece* gözlem ve deneyle iş görmenin tehlikesi vardır. Bu tarz bir aktivite bilim insanının çok *spesifik* bir alanda teknik işlerle uğraşarak mekanikleşmesine neden olabilir. Gasset'e göre, ortalama eğitim almış günümüz bilim insanı "kendi uzmanlık alanına girmeyen ve özel olarak 'bil'mediği her konuda cahildir. Ona bilgili cahil demekten başka bir seçeneğimiz yoktur".[71] Oysa, etkili bilim insanları (Kepler, Galilei, Newton, Maxwell, Einstein vb.) hem genel hem özel sorgulamalar yapıp bu iki çalışma sahasında da boy göstermiş (doğa) filozoflardır. "Felsefi temellere doğru" yapılan araştırma bilimdeki köklü değişikliklere eşlik eder.[72] "Batlamyusçu sistemden, Kopernikçi sisteme, Öklidci geometrilerden gayri-Oklidyen geometrilere, Newton mekaniğinden izafi mekaniğe ve dört boyutlu eğri uzaya geçiş" gibi bilimde meydana gelen devrimsel değişiklikleri anlamak için felsefi düşünceyi kavramak elzemdir.[73] Quine ile paralellik içerisinde Norris, bilimlerin gerçekten yaratıcı, inovatif, dönüştürücü ya da devrimci dönemlerinde büyük oranda *felsefi* olduğunu iddia eder.[74]

İlerlemek, verilmiş olanla yetinmemeyi, çekilen sınır içerisine hapsolmamayı ve ötesine uzanmayı şart koşar. Russell'a göre felsefenin değeri belki de onun kesinlik üretememesinde aranmalıdır; felsefe ile insan sağduyudan, geleneksel yaklaşımlardan ve önyargıların tutsaklığından kurtulur.[75] Felsefe, "düşüncelerimizi genişleten ve onları alışkanlıkların zorbalığından kurtaran" imkanlar yaratır.[76] Bilimde ilerlemenin somut bir şekilde gerçekleştiği kabul edilebilir; ancak felsefe için bu geçerli değildir. Felsefenin, ilerlemeye zemin hazırlayan, onu teşvik eden, başka bir deyişle, ilerleten bir rolü vardır. Bilim ve felsefe birlikte iş görmeye başladığında, evrenin sırlarının açığa çıkmasından ve insan yaşamında anlamlı bir ilerlemeden bahsetmek mümkün olabilir.

---

[70] Platon'un *mağara alegorisi*, Locke'un *prens ve ayakkabı tamircisi deneyi*, Ryle'ın *makinedeki hayalet miti*, Turing'in *Turing testi*, Foot'un *tramvay problemi*, Thompson'un *ünlü kemancı deneyi*, Putnam'ın *ikiz dünya deneyi*, Searle'un *Çince odası*, Jackson'un *bilgi argümanı*, Chalmers'ın *solan qualia* deneyi gibi literatürde birçok düşünce deneyi bulunur. Bunlar, ontoloji, zihin felsefesi, dil felsefesi, mantık, ahlak felsefesi ve epistemoloji gibi felsefenin tüm alanlarında problemli konuları daha iyi kavrayabilmek için yararlı araçlardır.

[71] Akt. Frank, *Bilim Felsefesi*, 15.

[72] Frank, *Bilim Felsefesi*, 10.

[73] Frank, *Bilim Felsefesi*, 10.

[74] Norris, bilimsel devrimler sırasında Copernicus ve Galileo'dan, Newton, Einstein, Bohr ve Schrödinger'a kadar örnekler sıralayarak bu bilim insanlarının standart düşünme biçiminden uzaklaştıklarını ve heterodoks bir düşünce kullanarak felsefi sorgulama ile çalıştıklarını ileri sürer. Bkz. Norris, "Progress in Philosophy and in the Physical Sciences: How Far Does the Analogy Hold?", 184.

[75] Russell, *Felsefe Sorunları*, 139.

[76] Russell, *Felsefe Sorunları*, 139.

Son

Felsefenin ilerletme özelliği olan bir aktivite olduğu bilim tarihinden kısa bir geçit töreni ile gösterilebilir. Örneğin, Sisamlı Aristarkus tüm gözlemlere, genel kanıya ve dönemin bilimsel görüşüne aykırı olsa da evrenin merkezinde Dünya'nın değil Güneş'in olduğu savunurken felsefe (metafizik) yapıyordu. G. Bruno, Güneş'in tek yıldız olmadığını, gökteki diğer parlak cisimlerin de yıldız (güneş) olduğunu ve bu nedenle onların da etrafında dönen Dünya gibi gezegenleri olduğunu iddia ederken de felsefe yapıyordu. Newton, çekimin (*gravity*) doğası üzerine düşünürken, gök cisimleri arasındaki ilişkinin mekanik açıklamasını veremeyip (cisimlerin birbirlerini uzaktan çektiklerine [*action at a distance*] inanmayıp) *eter* diye teorik bir entite *koyut*larken (*posit*) de felsefe yapıyordu. Son bir örnek vermek gerekirse, Einstein, dönemin tüm bilimsel kabullerine karşı olsa da, 16 yaşındayken bir ışık hüzmesinin peşinden gittiği ve onu yakaladığında artık ışık huzmesini hareketsiz bir elektromanyetik alan olarak deneyimleyeceğini fark ettiği bir düşünce deneyi kurgularken de; buradan, zamanın göreceli olabileceği sonucunu çıkarırken de felsefe yapıyordu. Quantum alanındaki, sicim kuramı (*string theory*) gibi başka örnekler de verilebilir. Ancak, yukarıdaki örneklerin, bilim ve felsefe arasındaki ilişkiyi göstermesi ve felsefi sorgulamanın ilerlemede rol oynadığına örnek teşkil etmesi açısından yeterli olacağını düşünüyorum.

Teşekkür Konuya ilgi duymamı sağlayan Mehmet Cem Kamözüt'e teşekkür ederim. Değerli görüş, öneri ve eleştirileri ile çalışmayı geliştirmeme katkı sağlayan her iki hakeme de teşekkür ederim.
Hakem Değerlendirmesi Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Acknowledgement I would like to thank Mehmet Cem Kamözüt for sparking my interest in the subject. I am also grateful to both anonymous reviewers for their valuable feedback, suggestions, and critiques, which contributed to the improvement of this study.
Peer Review Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri / Author Details
Volkan Çifteci
[1] Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Adana, Türkiye
0000-0001-5576-6255 vcifteci@gmail.com

Kaynakça | References

Aristoteles. *Metafizik.* Çeviren Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996.

Blackmore, Susan. *Bilinç Üzerine Konuşmalar.* (2. baskı). Çeviren Seda Akbıyık. İstanbul: Küre Yayınları, 2021.

Bardon, Adrian. *A Brief History of the Philosophy of Time*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Brake, Elizabeth. "Making Philosophical Progress: The Big Questions, Applied Philosophy, and The Profession". *Social Philosophy and Policy*, *34*(2), (2017): 23-45.

Chalmers, David John. "Why isn't There More Progress in Philosophy?" *Philosophy*, *90*(1), (2015): 3-31.

Changeux, Jean-Pierre & Ricoeur, Paul. (2013). *Neden Nasıl Düşünürüz? Etik, İnsan Doğası ve Beyin Üzerine Bir Tartışma.* Çeviren İsmet Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

Dellsén, Finnur, Lawler, Insa & Norton, James. "Thinking about Progress: From Science to Philosophy". *Noûs*, *56*(4), (2022): 814-840

Dietrich, Eric. "There is No Progress in Philosophy", *Essays in Philosophy*, *12*(2), (2011): 330-345.

Duhem, Pierre. *To Save the Phenomena: An Essay on The idea of Physical Theory From Plato to Galileo*. Translated by Edmund Dolan & Chaninah Maschler. Chicago: University of Chicago Press, 1969.

Frank, Philipp. *Bilim Felsefesi: Bilim ile Felsefe Arasındaki Bağ*. Çeviren Dilek Kadıoğlu. İstanbul: Say Yayınları, 2017.

Gerber, William. "Is There Progress in Philosophy? *Journal of the History of Ideas*", 34(4), (1973): 669-673.

Glock, Hans-Johann. *Analitik Felsefe Nedir?* çev. Osman Baran Kaplan, İstanbul: alBaraka, 2021

James, William. *Pragmatism: A New Name for Some Old Ways of Thinking.* London: Longmans, Green, and Co,1907.

Haldane, John Burdon Sanderson. "The Truth About Death: The Chester Beatty Research Institute Serially Abridged Life Tables, England And Wales, 1841–1960". Book review. *Journal of Genetics*. 58(3), (1963): 463-464.

Hawking, Stephen & Mlodinow, Leonard. *Büyük Tasarım*. Çeviren Selma Öğünç. İstanbul: Doğan Kitap, 2012.

Horwich, Paul. *Wittgenstein's Metaphilosophy*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Hutchins, Robert Maynard. *The Higher Learning in America.* New Haven: Yale University Press, 1936.

Kamözüt, Mehmet Cem. "Felsefe İlerler mi?" *Kilikya Felsefe Dergisi*, (2), (2019): 68-78.

Koestler, Arthur. *Uyurgezerler: İnsanın Değişen Evren Görüşünün Bir Tarihi.* Çeviren Ekrem Berkay Ersöz. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013.

Kolakowski, Leszek. *Metaphysical Horror*. Oxford: Basil Blackwell Inc. 1988.

Kuhn, Thomas Samuel. *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. Çeviren Nilüfer Kuyaş. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 1962[2017].

McGinn, Colin. *Problems in Philosophy: Limits of Inquiry.* Oxford: Blackwell Publishers, 1993.

Lakatos, Imre. *Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi*. Çeviren Duygu Uygun. İstanbul: Alfa Bilim, 2014.

Leibniz, Gottfried Wilhelm. *Metafizik Üzerine Konuşma*. Çeviren Afşar Timuçin. İstanbul: Bulut Yayınları, 2010.

NASA. "Cosmic History", accessed March 10, 2025, https://science.nasa.gov/universe/overview/

Newton, Isaac. *The Mathematical Principles of Natural Philosophy.* Translated Andrew Motte. Daniel Adee, 1846[1687]

Norris, Christopher. "Progress in Philosophy and in the Physical Sciences: How Far Does The Analogy Hold?". In *Philosophy's Future: The Problem of Philosophical Progress*, Edited by R. Blackford & D. Broderick, 173-189. New Jersey: Wiley Blackwell, 2017.

Quine, Willard Von Orman. "Two Dogmas of Empiricism", *Philosophical Review*. 60(1), (1951): 20-43.

Quine. Willard Von Orman."Epistemolohy Naturalized", *Ontological Relativity and Other Essays,* New York: Columbia Universi ty Press, 1969.

Reichenbach, Bruce, "Cosmological Argument", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy,* accessed March 10, 2025, https://plato.stanford.edu/archives/sum2024/entries/cosmological-argument/.

Russell, Bertrand. *Felsefe Sorunları.* Çeviren Vehbi Hacıkadiroğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000.

Russell, Bertrand. "On Denoting", Mind, 14, 479-493, (1905).

Stoljar, Daniel (2017). "Is There Progress in Philosophy? A Brief Case for Optimism". In *Philosophy's Future: The Problem of Philosophical Progress*, Edited by R. Blackford & D. Broderick, 90-99. New Jersey: Wiley Blackwell, 2017.

Strevens, Michael. *The Knowledge Machine: How Irrationality Created Modern Science,* New York: Liveright, 2020.

Van Fraassen, Bastiaan C. *The Scientific Image,* New York: Oxford University Press, 1980.